

Једна епизода из живота југословенске револуционарне омладине пред први свјетски рат

Побједе српске војске на Куманову, код Битоља и другим бојиштима, као и побједе црногорске војске, бугарске и савезничке грчке над турском војском, распламсале су национални занос, који је већ пред балкански рат био обузео скоро све крајеве на југу Аустро-Угарске монархије.

Пошто је Црна Гора, прва од балканских савезника, 8. децембра 1912. године објавила рат Турској, наступила је експлозија националног одушевљења које је повремено ланчано избијало након Жерајићевог атентата на генерала Варешанина, гувернера Босне и Херцеговине 1910. године и послије атентата Луке Јукића на хрватског бана Цуваја у Загребу 1912. године. Талас народног одушевљења видно и најјаче се манифестовао у ђачким штрајковима који су се ширили по Хрватској и тада аустријској покрајини Далмацији, којој је припадала и Бока Которска, као посебна административна јединица.

Од 1907. године у Загребу је постојао омладински клуб „Ју-рислав Јанушић“. Напредни југословенски студенти у Прагу издавали су свој часопис *Зора*. Ту су се, поред осталих, састајали и Сплићанин Љубо Леонтић и Рудолф Ђунио из Прчања из Боке Которске, касније чланови Југословенског одбора у Лондону. У Љубљани је излазио омладински часопис *Препород*, а у Сплиту *Уједињење* који је обустављен, односно забрањен 1913. године. У центрима гдје су излазили ови часописи и у осталим градовима, скоро у сваком, у бившој покрајини Далмацији, постојали су и радили омладински клубови, који су пропагирани идеје националног ослобођења и уједињења свих Словена на југу Аустро-угарске-Монархије, Хрватске, Босне и Херцеговине и одржавали сталне везе са југословенским покретом у Србији и Војводини (Васа Стајић у Новом Саду). Тијесне везе у сарадњи на ширењу

југословенског омладинског револуционарног покрета одржавали су омладински руководиоци из Далмације са револуционарном омладином Босне и Херцеговине, са Владимиром Гађиновићем, Димитријем Митриновићем и осталим вођама „Младе Босне“. Неуморни пропагатор народних револуционарних идеја и тежњи за националним ослобођењем и уједињењем у Словенији је био омладински руководилац Иван Ендлихер, један од оснивача и организатора Бачког феријалног савеза, чија је сврха, према писаним правилима, путовање, упознавање своје земље и међусобно упознавање средњошколске омладине, а уствари Бачки феријални савез био је један од најзначајнијих инструмената у пропагирању идеја националног ослобођења и уједињења свих Јужних Словена.

Национално ослобођење и уједињење свих Јужних Словена био је главни идеал југословенског омладинског револуционарног покрета концем деветнаестог и почетком двадесетог вијека, до почетка првог свјетског рата. Али истовремено велики дио омладине нападао се идејама и идеалима и тада у редовима наше омладине познатих руских револуционара. Српски дио наше омладине развија све више идеје Светозара Марковића. Са Запада су ширени погледи на живот и друштвено уређење по концепцијама западних мислилаца. Један дио напредне југословенске омладине у којем су се истицали Владимир Черина и Август Цезарец, усвајајући у потпуности програм народног ослобођења и уједињења Јужних Словена, ширио је и пропагирао напредне социјалистичке идеје и одржавао везе са аустријском социјалдемократском партијом. Из Трста, јаког културног, привредног и националног центра Словенаца, као и из сусједне Италије продираше су такође социјалистичке идеје, па је југословенски национални омладински покрет обухватао и велики број младих радника.

У том времену најјачи утицај на средњошколску омладину имао је Јован Скерлић, професор књижевности на Београдском универзитету, књижевни критичар, естета пар екселанс, слободуман дух са широким погледима на југословенски национални проблем. На неколико година пред први свјетски рат био је постао идеолог југословенске националне омладине.

Нешто млађи сарадник Ендлихера у организовању Бачког феријалног савеза, који ће преузети даљи рад у овој омладинској организацији, последије Ендлихеровог протјеривања у његово родно мјесто Љубљану, био је Љубо Јурковић, ђак задарске гимназије.

У Љубљани, Ријеци, Задру, Сплиту, Котору и другим приморским градовима ширио се конспиративни рад из појединих пунктова формираних из ђачких редова. Овај рад ширен је свестрано и успјешно, и поред сметњи са стране аустријских власти и сталне будности аустријске полиције. Постојали су бројни ом-

ладински кружоци у које су се окупљали млади, у којима се дискутовало и за вријеме паузе између школских часова или у приватним становима и на улици. У тим кружоцима који су се формирали *ad hoc*, без сталног чланства и без претходног договора, претресана су питања националног положаја и политичког стања у појединим југословенским крајевима. Те и такве дискусије по неки пут давале су повода и ексцесима према владајућем режиму, као прљањем мастилом слике аустријског цара Франца Јосипа у школским учионицама у Котору и Задру.

Овај кратки осврт на живот и рад наше напредне омладине из оног времена која је и онда, као што је и данас, била носилац и авангарда напредних идеја и покрета, био је потребан, па епизода која је овдје описана само је једна од многих из тога времена и из те средине. У Задру, одакле је узета ова епизода, вођа напредне националне омладине био је Антон Филипић око кога су се окупљали задарски средњошколци као Љубо Јурковић, Олга Парента, Вуко Јовановић и други.

У том времену 1912-13. године у Задру је учило и неколико ђака из Боке Которске, међу њима: Симо Милошевић, касније професор Универзитета, Васо Томановић, Владимир Тичић, Душан Поповић, Лазо Костић, Игњатије Злоковић и још неки међу којима и писац овога чланка.

Када је почео први балкански рат национални занос напредне омладине кулминирао је у бјежању омладинаца из школских клубова. Бјежало се бродовима до Котора у једном правцу, и према Италији, у другом, да се стигне преко Барија у Бар и ступи у црногорску војску, а неки су пјешке полазили преко Босне и са књижицом Бачког феријалног савеза у цепу ишли од коначишта до коначишта у домовима омладинаца и стизали до Дрине, па прелазили у Србију, да би ступили као добровољци у српску војску. Тада су из Задра старији ђаци гимназије и других школа побјегли: Јово Тришић, Стеван Простран, Владимир Тичић, и још неколико омладинаца.

Из Которске гимназије тада је побјегао и матурант Божић Миџор, Ришњанин, који је касније у првом свјетском рату погинуо у борбама на Кајмакчалану.

Један стални кружок гимназиста задарске Хрватске гимназије од четири ђака трећег и четвртог разреда, према садашњој организацији школства то би био седми и осми разред основне школе, сачињавали су Лазо Костић, Ђиро Жежељ, Исаија Колунџић и писац ових редака. На ширим омладинским скуповима није се могао чути наш глас, али смо се заносили причањима о побједама српске, црногорске, бугарске и грчке војске. Заносили су нас стихови из ђачког часописа *Венац*, као:

„А на висовима Барданјолта стрма
Бори се и гине хиљадама људи.
Ту не пуца пушка, само оштар челик
Пара мушка срца и јуначке груди“.

Поред других, често су рецитовани и десетерачки стихови из пјесме Бој на Куманову, од анонимног гургусовачког (књажевачког) гуслара и друге у том времену настале родољубиве пјесме.

На неколико састанака који су одржавани конспиративно и у односу на остале другове, не само из гимназије него и из нашег разреда, донијели смо одлуку да и ми четворица дјечака од 13-14 година одемо у добровољце и оружјем у руци учествујемо у борбама за ослобођење.

Продавали смо књиге и своје личне ствари док смо сакупили новац за возне карте за пут од Задра, италијанским бродом, преко Барија до Бара. Тога дана, негдје половицом јануара 1913. године, са унапријед купљеним возним картама, са књигама испод руке, нешто прије осам сати када је почињала настава у школи — а у исто вријеме кретао је за Италију и италијански брод — прошли смо поред гимназијске зграде и брзим корацима се упутили на Стару риву гдје је брод био привезан. Ушли смо у брод и склонили се у прикрајак док брод није кренуо и отиснуо се од обале, а затим изашли на палубу и радосно махали рукама онима који су остали на обали, међу којима је било и аустријских агента, испред чијег нам је будног ока ипак успјело да умакнемо у брод.

Одмах у почетку вожње приступио нам је капетан брода и питао нас камо путујемо. Кад смо му казали да смо кренули да се боримо у редовима српске и црногорске војске око Скадра, био је запрепашћен па нам је говорио како смо то могли да учинимо, зар нам није жао наших родитеља »*Piangeranno vostri genitori*« (плакаће ваши родитељи). Одговорили смо да нам је слобода нашег народа дража и од наших родитеља и од наших живота. Понудио нам је кабину за спавање и храну на броду, али смо ми, захваљујући му, храну одбили јер смо је били собом понијели.

Путовали смо читав дан и тек у смирај сунца стигли у Анкону. Одмах по нашем одласку из Задра полетјели су телеграми од полиције и школе из Задра у Анкону, у којима је од италијанских власти тражено да нас задрже и чувају у Анкони до доласка наших родитеља.

Док је брод пристајао уз обалу међу народом који је очекивао брод примјетили смо и нека униформисана лица, од којих је један на нас показивао прстом. Сакрили смо се у нашу кабину

али су нас и ту лако пронашли полицајци и обратили нам се питањем: »Siete voi Ciro Zezeli, Lazzaro Costic, Giorgio Subotic e Isaja Columes«, изговарајући тако наша имена из телеграма који су држали у руци. Пошто су утврдили наш идентитет, упркос нашем противљењу, извели су нас из брода и одвели најприје у »Gvardiu«, гдје су нас и претресли, јер је један од нас, да исмије полицајце, рекао да има револвер. Послије кратког записничког преслушавања одвели су нас у једну »osteriu« гдје смо остали на спавању и храни, уз стално присуство једног агента у цивилу 3-4 дана, док није дошао отац Ђира Жежеља са којим смо се возом преко Болоње, Венеције и Трста вратили у Задар.

У гимназији је одмах против нас поведен дисциплински поступак. Записнички нас је преслушавао професор српскохрватског језика др Маријан Стојковић, који је и од раније уживао симпатије свих ђака и који је настојао да у наше исказе унесе што више разлога за оправдање потхвата, али и поред тога, кажњени смо искључењем из свих гимназија на подручју бивше покрајине Далмације.

Мало затим наступио је први свјетски рат. Наступила су хапшења и интернирања од којих нијесу били поштеђени ни ђаци средњих школа. Иако гимназисти тада четвртог и петог разреда, између осталих ухапшени су и тројица од ове четворке која је била кренула да се бори под Скадром, док је четврти, Исаија Колунџић, прије почетка рата избјегао у Србију, гдје је ступио у добровољце и борио се на солунском фронту и прије неколико мјесеци умро као колониста у Банату. Костић и Суботић дипломирали су на правном, а Жежељ на филозофском факултету.

Генерација, из које су четири гимназиста о којима је напријед говорено, дала је плејаду истакнутих научних, културних и јавних радника од којих су из Боке Которске заузимали, а неки још и данас заузимају истакнуте положаје и у народно-ослободилачкој борби и послије рата. Ту, на првом мјесту истиче се професор београдског медицинског факултета др Симо Милошевић, народни херој, погинуо заједно са Гораном Ковачићем. Затим др Васо Томановић, професор на Филозофском факултету у Скопљу, затим др Вуко Јовановић, Душан Поповић, проф и директор Завичајног музеја у Херцег-Новоме, Игњатије Злоковић, професор и директор Поморског музеја у Котору и још већи број јавних радника из редова револуционарне омладине из времена прије првог свјетског рата.

Наш ексodus из Задарске гимназије, у времену када је изведен, имао је значајног одјека не само у нашој, него и у јавности изван граница нашег националног територија. Сјећам се да је, поред сарајевског *Napoda* о нашем потхвату писао и италијански дневни лист *Corriere della sera* и још неки наши листови.

Résumé

UNE ÉPISODE DE LA VIE DE LA JEUNESSE RÉVOLUTIONNAIRE YUGOSLAVE AVANT LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE

Duro SUBOTIĆ

La victoire des armées serbe et monténégrine de la guerre balkanique 1912—1913 a eu une grande répercussion auprès des Serbes, des Croates et des Slovènes qui vivaient dans les régions au sud de la monarchie austro-hongroise. Spécialement cette répercussion a été forte dans les cercles de la jeunesse yougoslave qui a pris un caractère révolutionnaire avec l'aspiration de se libérer du joug étranger et de former l'unification de tous les Slovènes du sud de la monarchie.

Cette disposition révolutionnaire de la jeunesse yougoslave s'est manifestée par les grèves des étudiants, les articles patriotiques dans diverses revues de la jeunesse: »ZORA« (AURORE) et »UJEDINJENJE« (UNIFICATION) à Split, »PREPOROD« (RENAISSANCE) à Ljubljena etc., ainsi que par le départ des jeunes gens pour la Serbie et le Monténégro afin de pouvoir se battre, comme volontaires, dans les rangs des armées serbes et monténégrine.

Une grande activité révolutionnaire développait surtout le mouvement »Mlada Bosna« (La jeune Bosnie) en Bosnie et en Hercégovine. Dans les autres centres du sud de l'Autriche-Hongrie, une telle activité déployaient les clubs de la jeunesse progressive.

L'auteur de cet article s'est trouvé à cette époque à Zadar comme écolier du lycée de la ville. Il décrit le cas de tentative de fuite de quatre élèves du lycée de Zadar pour le Monténégro afin de pouvoir se présenter comme volontaires dans l'armée monténégrine. Pendant la première moitié de janvier 1913, l'auteur de cet article avec trois de ses camarades (Lazo Kostić, Ciro Žeželj et Isaija Kolundžić), — tous écoliers de la troisième et de la quatrième classe — illégalement se sont embarqués sur un bateau italien et sont passés de Zadar à Bari, avec l'intention d'arriver au Monténégro en passant par l'Italie et participer, comme volontaires, dans les luttes contre les Turcs. Leur tentative n'a pas réussi, parce que les autorités italiennes, à l'intervention de leurs parents, les ont retenus et fait rentrer à Zadar. Les autorités autrichiennes du collège ont contre les fugitifs pris des sanctions disciplinaires et tous les quatre ont été punis par l'exclusion complète de tous les lycées de la zone de la région de Dalmatie.